

TÜRKİYE'DE 1996–2008 DÖNEMİNDE MADDE GRUPLARI BAZINDA İHRACAT-İTHALAT İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ali Cüneyt ÇETİN

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Fatma Esin KILINÇ

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin dış ticareti, madde grupları bazında ele alınarak 1996–2008 yılları arası gerçekleşen ihracat ve ithalat korelasyon analizine tabi tutulmuştur. İlk olarak, zaman serisi analizi yapılmak suretiyle korelasyon katsayıları elde edilmiş ve böylece ihracata ve ithalata konu olan madde grupları hakkında bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, tüm madde gruplarında pozitif korelasyon gözlenmiştir. Diğer bir ifadeyle ihracat (ithalat) artarken ithalat (ihracat) da artmış, aynı yönlü bir hareketlenme görülmüştür. Çalışmada son olarak, madde grupları yatay kesit analizine tabi tutularak, yıllara göre madde grubu bazında yapılan ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon değişimlerine bakılmış ve böylece 1996 yılı sonrası madde grupları bazında ihracat ve ithalatın zaman boyutundaki tutarlılığı ve nasıl bir yapıya ulaştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *dış ticaret, korelasyon analizi, zaman serisi, yatay kesit analizi.*

AN ANALYSIS ON EXPORT-IMPORT RELATIONSHIP ON THE BASES OF ITEM GROUPS IN TURKEY BETWEEN 1996– 2008 PERIOD

ABSTRACT

In this study, Turkey's foreign trade is covered in terms of item groups, and a correlation analysis is made between the import and export of Turkey between 1996–2008. Firstly the correlation coefficients were obtained through time series analysis and thus several conclusions were drawn about the item groups subjected to import and export. The findings have revealed positive correlations in all item groups. In other words, the import (export) increased as the export (import) increased. Finally, a cross-section analysis was conducted on item groups; thus the correlation changes between the imports and exports in terms of item groups per year were examined. Hence, the study attempts to present the stability of the import and export in terms of item groups in time dimension after 1996 and it also aims to reveal how a character the import and export obtained in this period.

Keywords: *foreign trade, correlation analysis, time series, cross-section analysis.*

1. GİRİŞ

Türkiye'nin dış ticaret rejimini ve dolayısıyla reel dış ticaret gelişmelerini etkileyen en önemli unsur 1 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Birliği (AB) ile imzalanan Gümrük Birliği (GB)'nin yürürlüğe girmesi olmuştur (Uyar, 2001). Türkiye'nin dış ticaret rakamları GB sonrasında yüksek seviyelere ulaşmış ve küreselleşen ticari koşullarda GB Türkiye için bir başlangıç olarak görülmüştür (Aksoy, 2007).

Türkiye'de 1996 yılında TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanmasıyla birlikte rekabet gücü azalmış ve dış pazarlarda yaşanan durgunlukla birlikte ihracat artış hızı düşmeye başlamıştır. Ancak iç tüketim talebinin güçlü olması ve dış ticaret hacminde en yüksek paya sahip bulunan AB üeleriyle gümrüklerin sıfırlanması nedeniyle de ithalat canlanmıştır (TÜSİAD, 1997: 67).

Uzakdoğu krizinin 1997 yılındaki yaşanan etkileri Rusya Federasyonunun yaşadığı olumsuz ekonomik koşullarla birleşince 1998 yılında özellikle ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Rusya Federasyonunun ülkemiz ticaretinde ikinci büyük pazar konumunda olması krizin ülkemiz açısından önemini artırmıştır (Varol, 2003: 166).

Ülke ekonomisinin 1999 yılında daralmasıyla 1989 yılından itibaren sürekli artış gösteren ihracat 1999 yılında 26,6 milyar dolara gerilemiştir. İstikrar Programının 1999 yılsonu itibariyle uygulamaya konulmasıyla 1999 yılında daralmış olan ekonomi yeniden canlanmaya başlamıştır. Ayrıca Ekonomik İstikrar Programı kapsamında uygulanan kur politikasının TL'yi reel anlamda değerli kılması, ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiştir.

Spekülatif hareketleri hızlandıran sabit kur uygulamaları sonucu Kasım 2000'de cari açığın ve döviz talebinin hızla artması sonucu faiz oranları yükselmiştir. Bu ise, 2000 krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Mangır, 2006: 465).

Gerek ülkemiz, gerek dünya ekonomisi açısından 2002 yılı, 2001 yılında yaşanan küresel daralmanın olumsuz etkilerini telafi edici görece bir toparlanma yılı olmuştur. Söz konusu yılda GSMH'daki ve sanayi üretimindeki artışlar ve yıl boyunca yükseliş seyrini koruyan kapasite kullanım oranları ekonomik canlanmanın göstergeleri olmuştur. İhracatımız 2002 yılında 2001 yılındaki başarılı performansını tekrarlamış ve %12 artarak 35,7 milyar dolara ulaşmıştır (Aksoy ve Coşkun, 2004: 400).

Dünya pazarında düşük işgücü maliyetlerinden kaynaklanan avantajla Çin ve Hindistan gibi ülkelerle rekabet etmede yaşanan zorluklar nedeniyle 2005 yılına gelindiğinde ihracat artış hızında önemli bir düşüş görülmüştür.

Özel sektör yatırımlarındaki canlılık, verimlilik artışı ve bunun getirdiği rekabet avantajı ve ihracat fiyatlarındaki artışın etkisiyle 2006 yılında ihracat

gelirleri 85 milyar dolara yükselmiştir. İthalat ise 137 milyar dolar seviyesine çıkmıştır (TOBB, 2007: 89).

Tüm bu süreçte ihracata dayalı büyüme, gelişmekte olan birçok ülkenin temel politikasını oluşturmuş ve gayrisafi yurtiçi hâsıla’daki büyümenin ihracatla olan ilişkisi gelişmekte olan ülkeler açısından tahmin edilmeye çalışılmıştır. İhracat ise gayrisafi yurtiçi hâsılayı belirleyici unsurlardan birisi olmuştur.

İhracata dayalı büyüme hipotezinde, ekonomik büyüme üzerindeki bazı önemli etkilerinden biri olarak, ihracatın teşvik edilmesinin döviz girdilerini artırarak dış ödemelerdeki döviz baskısını azaltacağı, böylece mal ve hizmet ithalatının da artmasına imkan sağlayacağı görüşü yer almıştır. Böylece, ihracat artışı, aynı zamanda çeşitli girdiler ve sermaye malları gibi ülkede bulunmayan, yerli üretimi artırmada önemli rol oynayan ithalat kapasitesini genişleterek ekonomik büyümede itici rol oynayacağı görüşü savunulmuştur (Şimşek, 2003: 44).

1980 yılı sonrasında Türkiye, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçmiştir. 1980–2005 dönemine ilişkin Türkiye’nin dış ticaret yapısında, ihracat; sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapı oluştururken, ithalat; ara malı ağırlıklı bir yapı oluşturmuştur. Türkiye’nin dış ticaret yapısına yönelik olarak genelde, ihracatı ithalata bağımlı bir yapı taşımıştır. İhracatın ithalata bağımlılığının nedeni ise, ihracatın ara malı ithalatına olan bağımlılığı olmuştur (Hepaktan, 2007: 79). Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin Gümrük Birliği sonrası ihracat ve ithalatını madde grupları bazında ele alarak, 1996–2008 dönemi gerçekleşen ihracatın ve ithalatın zaman boyutundaki tutarlılığını ve nasıl bir yapıya ulaştığını ortaya koymaktır. Bu amaçla ilk olarak, ihracatımız ve ithalatımız açısından önem arz eden 20 madde grubu belirlenmiş ve söz konusu madde gruplarının 1996–2008 dönemi zaman serisi analizi yapılmıştır. Böylece madde grupları itibarıyla ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon ilişkisi incelenmiştir. Daha sonra, yıllara göre ihracatı ve ithalatı yapılan 98 madde grubu yatay kesit analizine tabi tutularak, yıllar itibarıyla ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon değişimlerine bakılmıştır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Türkiye’nin dış ticaretinin analizine yönelik ihracat ve ithalatın birlikte ele alındığı bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Odyakmaz (1997), 1980–1995 yılları arası gerçekleşen ihracat ve ithalatımızın madde grupları bazında analizini gerçekleştirmiştir. Bu amaçla madde grupları zaman serisi analizine ve yatay kesit analizine tabi tutulmuştur. Söz konusu çalışmada, tarım ürünleri grubunda ihracat ile ithalat arasında ters yönlü bir hareketin mevcut olduğu görülmüştür. Buna göre tarım ürünleri grubunda ithalatın ikame edici bir nitelik taşıdığı sonucuna varılmıştır. Sanayi mamulleri grubunda ise, korelasyon katsayıları pozitif değerde olduğundan, bu madde grubunda ihracatın ve ithalatın aynı yönde hareket etmesi beklenmiştir. Sanayi mamulleri grubunda, ithalatın ve ihracatın, teknoloji, know-how, aramal, hammadde açısından birbirini tamamlayıcı şekilde yapıldığı ve bu

madde gruplarında ithalatın artması ihracatın da artacağına işaret ettiği sonucuna varılmıştır. Yatay kesit analizinden elde edilen bulgularda ise, 1980 yılında korelasyon katsayısının negatif çıkması bu dönemde hala ithal ikameci modelin izlendiğini, takip eden yıllarda pozitif çıkan ve artan doğrultuda bir trend görünümü çizen korelasyon katsayıları, Türkiye'nin ihracata dayalı bir gelişme politikası izlemeye başlaması ve dışa açık büyümeye geçişle açıklanmıştır.

Aydın vd. (2004) tarafından yapılan çalışmada, ihracat ve ithalat talebiyle ilgili ülke parasının değer kaybetmesinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerine yönelik regresyon analizi yapılmak suretiyle ithalat ve ihracat talep fonksiyonları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Böylece, açıklayıcı değişkenlerin; reel efektif döviz kuru, nispi ihracat veya ithalat fiyatı ve dünya veya yurtdışı reel gelir miktarı olduğu regresyonlar tahmin edilmiştir.

Aksoy ve Coşkun (2004), Türkiye'nin 1990–2004 dönemi dış ticaretini ele alarak, seçilmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak Türkiye'nin ihracat-ithalat yapısı analiz edilmiştir. Söz konusu çalışmada, 1990'dan itibaren ithalatın ihracattan gittikçe ayrıldığı, bunun en önemli nedenleri arasında ithalat kalemlerimiz içinde önemli bir yer tutan petrol ve ürünleri olduğu belirtilmektedir. 2001 krizinden sonra durgunlaşan ihracatın 2002 sonrası uygulanan ekonomik istikrar paketi ile kısmî bir artış gösterdiği, bu dönemde ithalatta da önemli artışların yaşandığı tespit edilmiştir. Özellikle tekstil sanayinde 1995 Gümrük Birliği anlaşmasından sonra ihracatımızın azaldığı, buna karşılık yine bu anlaşma gereği ithalattımızda önemli artışlar gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Gediz ve Yalçınkaya (2004), Türkiye'de ihracat projeksiyonu adlı çalışmada, 1980 sonrasında ihracatımızın karşı karşıya kaldığı temel sorunlardan birinin, istikrarlı ihracat artışının sağlanamaması olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, kısa vadede, ihracatı ithalata daha az bağımlı sektörlerde üretim artışını sağlamaya çalışmanın ve izlenecek ihracat odaklı politikaların önem taşıdığı belirtilmektedir.

Hepaktan (2007), Türkiye'nin 1982–2005 dönemine ilişkin dış ticaretin gelir yönlü analizini gerçekleştirmiştir. Söz konusu çalışmada, Nicholson yöntemine göre ihracatın ve ithalatın gelir etkisi hesaplanarak, Türkiye'nin ihracattan ve ithalattan pozitif bir gelir etkisi sağladığı ortaya konulmuştur.

Hepaktan (2008) bir başka çalışmada, Türkiye ekonomisinde son yıllarda karşılaşılan başlıca yapısal sorunlar arasında, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek oranlara ulaşması ve ithal girdi bağımlılığının varlığı olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, son yıllarda ithalattaki artışın ihracattaki artışın üzerinde gerçekleştiğini, ihracata dönük sanayinin ihracatı sürdürülebilmek amacıyla ithal girdi kullanma yolunu seçtiğini, Türkiye'nin ihracatı içerisinde en önemli paya sahip olan sanayi malı ihracatının, ara malı ithalatının yapılabiliğine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Tüm bu sorunlara çözüm olarak, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi başarısının, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Gündüz ve Esengün (2007), Türkiye’nin AB üyesi ülkelerle olan dış ticaretine Gümrük Birliği’nin olası etkilerini analiz etmiştir. Bu amaçla, 1987–2003 yılları arası zaman serisi verileri kullanılarak çeşitli istatistiki testler uygulanmıştır. Kukla değişkenin kullanıldığı regresyon analizinde, Gümrük Birliği neticesinde Türkiye’nin ithalat değerlerindeki büyümenin ihracattan fazla olduğu ortaya konulmuştur. Chow testi ile 1996 yılı öncesi ve sonrası için dönemler arasında dış ticaret değerleri bakımından önemli yapısal farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Granger nedensellik testi ile de çalışmada kullanılan değişkenlerin birbirlerinin nedeni olduğu belirlenmiştir.

Bozdağlıoğlu (2007), Türkiye’nin ihracatı ile ithalatı arasındaki uzun dönem ilişkisini eşbütünlük yöntemiyle ele alarak, Türkiye’nin ithalat ve ihracatındaki kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde sürdürülebilir olup olmadığını araştırmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye’nin ithalatının ve ihracatının uzun dönem dengesinde birleşme eğilimi göstermediği ve ticaret dengesizliklerinin ve cari açığın sürdürülebilir olmayıp dengeden uzaklaştığı şeklindedir. Böylece söz konusu çalışma, Türkiye’nin ithalatının ve ihracatının uzun dönemde birleşme eğilimi göstermediğini ortaya koymuştur.

Ersungur ve Kızıltan (2005), Türkiye ekonomisinde ithalata bağımlılığın girdi-çıkıtı yöntemiyle analizi adlı çalışmasında, 1973–1998 yılları arası Türkiye’deki sektörlerin ithalata bağımlılıkları ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre, imalat sanayinde yer alan sektörlerin, gerek 1980 öncesi ve gerekse 1980 sonrasındaki dönemde ithalata bağımlı bir şekilde geliştiği tespit edilmiştir.

Eşiyok (2008), Türkiye ekonomisinde üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığını ve dış ticaretin yapısını incelemek amacıyla, girdi-çıkıtı yöntemini kullanarak, Türkiye ekonomisinde gerek üretimin ve gerekse ihracatın ithalata bağımlılığının 1990’lı yıllardan itibaren önemli ölçüde arttığını belirlemiştir. Çalışmada ayrıca ülkemizin dış ticaret yapısı OECD’nin “faktör kullanım yoğunlukları” tasnifi göz önüne alınarak analiz edilmiştir. Faktör kullanım yoğunluklarına göre, ülkemizin dış ticaret yapısının teknolojik içeriği düşük emek ve ham madde yoğun sektörlerle dayalı geliştiği ve bu tarz bir sektörel gelişme dinamiğinin orta ve uzun vadede ülkemizin dışa bağımlılığını daha da artıracığı vurgulanmıştır.

3. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN 1996–2008 DÖNEMİ SEKTÖREL ANALİZİ

Türkiye’nin 1996–2008 dönemi dış ticaretinde, tarım ürünleri ihracatı sınırlı bir artış gösterirken, madencilik ve imalat sanayi ürünleri ihracatında önemli bir yükseliş gözlenmiştir. Bu dönemde imalat sanayi ürünleri ihracatındaki artış, özellikle yatırım malı üreten sektörlerdeki hızlı ihracat büyümesinden kaynaklanmıştır.

Tarım ürünleri ihracatındaki yıllık ortalama artış yüzde 7.5, imalat sanayi ihracatındaki ortalama yıllık büyüme yüzde 15.9 iken, yatırım malı üreten

sektörlerin ihracatındaki yıllık ortalama büyüme yüzde 23.6 olmuştur. Tekstil, giyim, gıda gibi geleneksel ihraç ürünlerinin yer aldığı tüketim malları grubunda, 1996–2008 döneminde yıllık ortalama ihracat büyümesi ise genel ihracat artışının gerisinde kalmış ve yüzde 9.0 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, genellikle ara malları üreten sektörlerde yıllık ortalama ihracat artışı ise yüzde 19.3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo–1).

Tablo 1. Sektörel İhracat Artışı (%)

Yıl	Tarım Ürünleri	Maden Ürünleri	İmalat Sanayi Ürünleri				Diğerleri
			İmalat Sanayi Ürünleri Toplamı	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	
1996	18,4	-5,6	6,6	1,5	0,5	17,4	3,4
1997	9,5	9,5	13,6	14,4	13,1	11,7	4,0
1998	-0,5	-9,9	3,2	1,8	-5,9	21,6	8,9
1999	-11,8	5,8	-0,4	-7,1	-1,9	19,8	-12,9
2000	-19,6	3,9	6,5	1,5	11,2	12,9	16,1
2001	19,1	-12,8	13,0	4,4	20,7	22,5	-11,6
2002	-10,0	10,9	16,9	14,3	15,3	22,7	7,8
2003	21,9	21,2	31,7	26,5	24,6	45,8	23,6
2004	20,2	38,4	34,3	18,3	48,5	45,2	44,1
2005	30,8	24,7	15,4	12,1	16,1	18,4	30,6
2006	4,4	41,7	16,7	4,3	26,2	22,6	38,3
2007	7,5	44,9	26,0	18,2	30,3	29,5	21,7
2008	7,6	29,7	23,8	6,5	51,9	16,3	-21,5
Ortalama	7,5	15,6	15,9	9,0	19,3	23,6	11,7

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Temel Ekonomik Göstergeler, TÜİK İstatistik Göstergeleri

Elektrikli–elektriksiz makina ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, haberleşme cihazları radyo ve TV imalatının yer aldığı genellikle yatırım malı üreten sektörlerin ihracatı, 1996 yılında 3.6 milyar dolar iken, 2008 yılında 45.8 milyar dolara yükselmiştir (Tablo–2). Özellikle, 2001 krizi sonrasında bu sektörlerin ihracat performansında çok belirgin bir iyileşme gözlenmiş ve 2003–2008 döneminde yıllık ortalama ihracat artışı yüzde 178 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2001–2004 döneminde, motorlu kara taşıtları imalatı sektöründe yıllık ortalama ihracat artışı yüzde 34.0 oranına yükselmiş ve bu sektör ihracatta ilk sıralara yerleşmiştir.

Tarım ürünlerinin toplam ihracat içinde payı 1996–2002 döneminde azalırken, imalat sanayi ürünlerinin payında bir artış gözlenmiştir. Söz konusu dönemde toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin payı yüzde 7.5, imalat sanayi ürünlerinin payı yüzde 90.5 iken, bu paylar 2003–2008 döneminde, sırasıyla, yüzde 4.1 ve yüzde 94.1 olarak gerçekleşmiştir.

İhracatın bileşiminde 1996–2008 döneminde radikal bir dönüşüm gözlenmiş, yatırım ve ara malı üreten sektörlerin payında artış olurken, tüketim malları üreten sektörlerin payında gerileme meydana gelmiştir.

Tablo 2. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat (Milyon Dolar)

Yıl	Toplam İhracat *	Tarım Ürünleri (1)	Mad en. Ürünleri (2)	İmalat Sanayi Ürünleri				Diğer (4)
				İmalat Sanayi Ürünleri Toplamı (3)	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	
1996	23.224	2.179	369	20.526	11.668	5.271	3.588	151
1997	26.261	2.387	404	23.313	13.344	5.961	4.008	157
1998	26.974	2.375	364	24.065	13.585	5.608	4.872	171
1999	26.587	2.095	385	23.958	12.619	5.504	5.835	149
2000	27.775	1.684	400	25.518	12.810	6.118	6.589	173
2001	31.334	2.006	349	28.826	13.369	7.384	8.073	153
2002	36.059	1.806	387	33.702	15.287	8.512	9.902	165
2003	47.253	2.201	469	44.378	19.335	10.609	14.434	204
2004	63.167	2.645	649	59.579	22.865	15.756	20.959	294
2005	73.414	3.460	809	68.737	25.640	18.287	24.810	384
2006	85.535	3.611	1.146	80.246	26.754	23.076	30.416	531
2007	107.272	3.883	1.661	101.082	31.619	30.077	39.386	646
2008	132.027	4.177	2.155	125.188	33.686	45.693	45.808	507

*Toplam ihracat (1+2+3+4)

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Temel Ekonomik Göstergeleri, TÜİK İstatistik Göstergeleri

Tüketim malları üreten grubun toplam ihracat içindeki payı, 1996–1999 döneminde yüzde 49.7 iken, bu pay 2004–2008 döneminde yüzde 31.5’e gerilemiştir (Tablo–3). Bu gerileme, giyim eşyası, tekstil ürünleri ve gıda içecek ürünleri sektörlerinin paylarındaki düşüştü kaynaklanmıştır. Tekstil ve giyim eşyası sektörlerinin toplam ihracatımız içindeki payı 1996 yılında yüzde 37.2 iken, bu pay 2008 yılında yüzde 17.0’a gerilemiştir. Tekstil ve giyim eşyası sektörlerinde ihracat performansı, Asya ve Pasifik kaynaklı rekabetin

yoğunlaşmasından, 2005 yılı başında Çin'e yönelik tekstil kotalarının kaldırılmasından, ülkemizdeki işgücü maliyetlerinin nispi olarak yüksek olmasından ve Türk lirasının değerlenmesinden olumsuz etkilenmiştir. Tüketim malları grubunda, sadece mobilya-diğer imalat sektörü grubunun toplam ihracat içindeki payında artış gözlenmiştir.

1996–2008 döneminde, ara malları grubunun toplam ihracat içindeki payında, bazı istisnai gelişmelerin etkisiyle, sınırlı bir yükseliş meydana gelmiş ve 2008 yılı itibarıyla yüzde 34.6'lık bir paya sahip olmuştur. Özellikle, 2003–2008 döneminde, plastik ve kauçuk ürünleri ile ana metal sanayi ürünleri ihracatında artış yaşanmıştır.

Tablo 3. Sektörel İhracat Dağılımı (%)

Yıl	İhracat	Tarım Ürünleri	Maden Ürünleri	İmalat Sanayi Ürünleri				Diğerler
				İmalat Sanayi Ürünleri Toplamı	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	
1996	100,0	9,4	1,6	88,4	50,2	22,7	15,4	0,7
1997	100,0	9,1	1,5	88,8	50,8	22,7	15,3	0,6
1998	100,0	8,8	1,3	89,2	50,4	20,8	18,1	0,6
1999	100,0	7,9	1,4	90,1	47,5	20,7	21,9	0,6
2000	100,0	6,1	1,4	91,9	46,1	22,0	23,7	0,6
2001	100,0	6,4	1,1	92,0	42,7	23,6	25,8	0,5
2002	100,0	5,0	1,1	93,5	42,4	23,6	27,5	0,5
2003	100,0	4,7	1,0	93,9	40,9	22,5	30,5	0,4
2004	100,0	4,2	1,0	94,3	36,2	24,9	33,2	0,5
2005	100,0	4,7	1,1	93,6	34,9	24,9	33,8	0,5
2006	100,0	4,2	1,3	93,8	31,3	27,0	35,6	0,6
2007	100,0	3,6	1,5	94,2	29,5	28,0	36,7	0,6
2008	100,0	3,2	1,6	94,8	25,5	34,6	34,7	0,4

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Temel Ekonomik Göstergeleri, TÜİK İstatistik Göstergeleri

Yatırım malları üreten grubun toplam ihracat içindeki payı 1996–2008 döneminde sürekli bir yükseliş göstermiştir. 1996 yılında yatırım malları üreten sektörlerin toplam ihracat içindeki payları yüzde 15.4 iken, bu pay 2001 yılında yüzde 25.8'e, 2008 yılında ise yüzde 34.7'e yükselmiştir. Bu grup içinde, motorlu kara taşıtları, makina ve teçhizat imalatı ve haberleşme cihazları, radyo, TV imalatı sektörleri en olumlu performansı gösteren sektörlerdir. Bu üç sektörün toplam ihracat içindeki payları, 1996–1999 döneminde yüzde 10.8 iken, bu pay 2003–2005 döneminde yüzde 24.1'e çıkmıştır. Özellikle, motorlu kara taşıtları sektörünün payındaki 8.9 puanlık yükseliş, bu gelişmede temel etken olmuştur (Yükseler ve Türkan, 2006: 12–14).

Türkiye’nin 1996–2008 dönemi ithalatına bakıldığında, 1996 yılında cari dolar fiyatlarıyla 43.6 milyar dolar olan toplam ithalat, yılda ortalama yüzde 16.0 oranında artarak 2008 yılında 201.9 milyar dolara yükselmiştir (Tablo–4). 1996–2002 döneminde yılda ortalama yüzde 7.3 oranında artan ithalat, 2003–2008 döneminde yılda ortalama yüzde 25.8 oranında artış göstermiştir. 1996–2008 döneminde toplam ithalat içerisinde ilk sırayı mineral yakıtlar ve mineral yağlar almıştır. Bu ürünü sırasıyla, makina ve cihazlar, elektrikli makina ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, demir ve çelik, plastik ve plastikten mamul eşya takip etmiştir.

Tablo 4. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İthalat (Milyon Dolar)

Yıl	Toplam İthalat*	Tarım Ürün. (1)	Madencilik Ürünleri		İmalat Sanayi Ürünleri				Diğer (4)
			Maden Ürün. Top. (2)	Ham Petrol ve Doğalgaz	İmalat Sanayi Ürünleri Toplamı (3)	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	
1996	43.627	2.167	5.082	4.252	35.207	4.901	12.637	17.669	1.170
1997	48.559	2.418	5.128	4.264	39.803	5.000	14.079	20.724	1.210
1998	45.921	2.127	3.747	2.962	39.025	4.606	13.971	20.449	1.022
1999	40.671	1.650	4.246	3.703	33.936	3.597	13.011	17.328	840
2000	54.503	2.125	7.097	6.196	44.198	4.237	17.280	22.681	1.083
2001	41.399	1.410	6.577	6.076	32.686	3.839	14.434	14.413	726
2002	51.554	1.704	7.192	6.193	41.383	5.359	18.405	17.619	1.275
2003	69.340	2.538	9.021	7.766	55.690	6.633	25.133	23.923	2.092
2004	97.540	2.765	10.981	9.366	80.447	8.232	35.067	37.148	3.346
2005	116.537	2.821	16.320	14.140	94.004	9.070	42.680	42.254	3.393
2006	139.576	2.902	22.034	19.220	110.379	10.617	51.713	48.049	4.261
2007	170.063	4.641	25.314	21.783	133.938	13.056	65.163	55.719	6.170
2008	201.963	6.392	35.650	31.108	150.252	14.864	76.865	58.523	9.669
*Toplam ithalat (1+2+3+4)									

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Temel Ekonomik Göstergeleri, TÜİK İstatistik Göstergeleri

Tarım ürünleri ithalatındaki artış 1996–2005 döneminde sınırlı kalırken, 2006–2008 yılları arası yüzde 33.5 artış göstermiştir. Ham petrol ve doğal gaz ürünleri ithalatında 1999–2000 ve 2003–2008 döneminde hızlı bir artış gözlenmiştir. İmalat sanayi ürünleri ithalatında ise özellikle 2002–2004 döneminde artış yaşanmıştır (Tablo–5).

Tablo.5. Sektörel İthalat Artışı (%)

Yıl	Toplam İthalat	Tarım Ürün.	Madencilik Ürünleri		İmalat Sanayi Ürünleri				Diğer
			Top.	Ham Petrol ve Doğalgaz	İmalat Sanayi Ürünleri Toplamı	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	
1996	22,2	-11,9	-10,6	-12,8	-2,9	-11,4	-7,7	-3,3	-11,9
1997	11,3	11,6	0,9	0,3	13,1	2,0	11,4	17,3	3,4
1998	-5,4	-12,0	-26,9	-30,5	-2,0	-7,9	-0,8	-1,3	-15,5
1999	-11,4	-22,4	13,3	25,0	-13,0	-21,9	-6,9	-15,3	-17,8
2000	34,0	28,8	67,1	67,3	30,2	17,8	32,8	30,9	28,9
2001	-24,0	-33,6	-7,3	-1,9	-26,0	-9,4	-16,5	-36,5	-33,0
2002	24,5	20,9	9,4	1,9	26,6	39,6	27,5	22,2	75,6
2003	34,5	48,9	25,4	25,4	34,6	23,8	36,6	35,8	64,1
2004	40,7	8,9	21,7	20,6	44,5	24,1	39,5	55,3	59,9
2005	19,5	2,0	48,6	51,0	16,9	10,2	21,7	13,7	1,4
2006	19,8	2,9	35,0	35,9	17,4	17,1	21,2	13,7	25,6
2007	21,8	59,9	14,9	13,3	21,3	23,0	26,0	16,0	44,8
2008	18,8	37,7	40,8	42,8	12,2	13,8	18,0	5,0	56,7
Ort.	16,0	11,0	18,0	18,3	13,3	9,3	15,6	11,8	21,7

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Temel Ekonomik Göstergeleri, TÜİK İstatistik Göstergeleri

Genellikle tüketim malları üreten sektörlerin yer aldığı grupta ithalat artışı yüzde 9,3 ile genel ithalat artışının gerisinde kalmış ve bu grubun toplam ithalat içindeki ortalama payı 1996–1999 döneminde yüzde 10,0 iken, 2003–2008 döneminde bu pay yüzde 8'e gerilemiştir (Tablo–6). Bu gerileme ise, gıda içecek ürünleri ve tekstil ürünleri sektörlerinin payındaki düşüşten kaynaklanmıştır.

Tablo 6. Sektörel İthalat Dağılımı (%)

Yıl	İthalat	Tarım Ürün.	Madencilik Ürünleri		İmalat Sanayi Ürünleri				Diğer
			Top.	Ham Petrol ve Doğalgaz	İmalat Sanayi Ürünleri Toplamı	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	
1996	100,0	5,0	11,6	9,7	80,7	11,2	29,0	40,5	2,7
1997	100,0	5,0	10,6	8,8	82,0	10,3	29,0	42,7	2,5
1998	100,0	4,6	8,2	6,5	85,0	10,0	30,4	44,5	2,2
1999	100,0	4,1	10,4	9,1	83,4	8,8	32,0	42,6	2,1
2000	100,0	3,9	13,0	11,4	81,1	7,8	31,7	41,6	2,0
2001	100,0	3,4	15,9	14,7	79,0	9,3	34,9	34,8	1,8

2002	100,0	3,3	14,0	12,0	80,3	10,4	35,7	34,2	2,5
2003	100,0	3,7	13,0	11,2	80,3	9,6	36,2	34,5	3,0
2004	100,0	2,8	11,3	9,6	82,5	8,4	36,0	38,1	3,4
2005	100,0	2,4	14,0	12,1	80,7	7,8	36,6	36,3	2,9
2006	100,0	2,1	15,8	13,8	79,1	7,6	37,1	34,4	3,1
2007	100,0	2,7	14,9	12,8	78,8	7,7	38,3	32,8	3,6
2008	100,0	3,2	17,7	15,4	74,4	7,4	38,1	29,0	4,8

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Temel Ekonomik Göstergeleri, TÜİK İstatistik Göstergeleri

Genellikle ara malları üreten sektörlerin yer aldığı grupta ithalat artışı genel ortalamanın üzerinde artış göstermiş ve bu grubun toplam ithalat içindeki payı 1996–1999 döneminde yüzde 30 iken, bu pay 2003–2008 döneminde yüzde 37’e yükselmiştir. Bu grupta, ana metal sanayi ve kok kömürü petrol ürünleri sektörlerinin payında önemli bir artış gözlenirken, kimyasal ürünler sektörü de yüksek payını korumuştur.

Genellikle yatırım malı üreten sektörlerin yer aldığı grubun toplam ithalat içindeki payı 1996–1999 döneminde yüzde 42.6 iken, bu pay 2000–2002 döneminde yüzde 37.1’e, 2003–2005 döneminde ise yüzde 36.5’e gerilemiştir. Bu grupta, makina ve teçhizat imalatı, motorlu kara taşıtları ve elektrikli makina ve cihazlar başlıca ithalatçı sektörler olarak yer almaktadır. Dönem içinde, sadece motorlu kara taşıtları sektörünün ithalat içindeki payı artmış, genelde diğer alt sektörlerin payında gerileme gözlenmiştir (Yükseler ve Türkan, 2006: 20–21). 1996–2008 döneminde, ithalat artışı en fazla görülen ürünler sırasıyla; kıymetli taş ve metal mamulleri, deri eşya ve saracıye eşyası, örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları olmuştur.

4. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN MADDE GRUPLARI BAZINDA ANALİZİ

4. 1. Materyal ve Metot

Bu çalışmada ilk olarak zaman serisi analizi yapılmıştır. Zaman serisi analizinin yapılmasındaki amaç, madde grupları itibariyle ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon ilişkisini incelemektir. Bu nedenle 1996–2008 döneminde ihracat ve ithalat açısından önem arz eden 20 madde grubu belirlenmiş ve bu madde grupları zaman serisi analizine tabi tutulmuştur. Daha sonra ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon derecesi değişimlerinin belirlenmesi amacıyla aynı dönemde ihracatı ve ithalatı yapılan 98 madde grubu yatay kesit analizine tabi tutulmuştur.

Her iki analizde kullanılan hipotez şu şekildedir;

$$H_0 = \text{İhracat ile ithalat arasında ilişki yoktur}$$

H_a = İhracat ile ithalat arasında ilişki vardır

Böylece, madde gruplarının ihracatı ve ithalatı arasında doğrusal ilişkinin var olup olmadığı araştırılmakta ve değişkenlerden birinde meydana gelen harekete diğer değişkenin verdiği tepkinin yönü belirlenmeye çalışılmaktadır. Zaman serisi analizinde kullanılan madde grupları ve bu madde gruplarının toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payları yüzde olarak Tablo-7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. İhracat ve İthalat Madde Grupları (2008 Yılı)

Maddeler	İhracat Değeri (1000\$)	Genel İhracat İçinde ki Ağırlığı	İthalat Değeri (1000\$)	Genel İthalat İçinde ki Ağırlığı
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	18.326.711	% 14,0	12.789.717	% 6,0
Demir ve çelik	14.946.358	% 11,0	23.160.241	% 11,0
Nükleer reaktörler, kazan; makina ve cihazlar, aletler, parçaları	10.258.590	% 8,0	22.539.348	% 11,0
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	7.971.713	% 6,0	13.892.260	% 7,0
Maddeler	İhracat Değeri (1000\$)	Genel İhracat İçinde ki Ağırlığı	İthalat Değeri (1000\$)	Genel İthalat İçinde ki Ağırlığı
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	7.826.732	% 6,0	761.127	% 0,4
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	7.531.776	% 6,0	48.281.193	% 24,0
Demir veya çelikten eşya	5.742.363	% 4,0	2.227.429	% 1,0
İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	5.383.129	% 4,0	5.653.782	% 3,0
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	5.326.729	% 4,0	1.230.924	% 1,0
Plastik ve plastikten mamul eşya	3.563.148	% 3,0	9.385.517	% 5,0
Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	2.855.302	% 2,0	319.241	% 0,1
Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	2.647.859	% 2,0	874.124	% 0,4
Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçıklar ve çimento	2.279.827	% 2,0	504.282	% 0,2

Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	2.097.710	% 2,0	130.475	% 0,1
Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	1.891.085	% 1,0	1.114.284	% 1,0
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.807.993	% 1,0	2.219.509	% 1,0
Aluminyum ve aluminyum eşya	1.776.509	% 1,0	2.543.704	% 1,0
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1.633.650	% 1,0	2.331.906	% 1,0
Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	1.441.032	% 1,0	87.947	% 0,04
Dokumaya Elverişli Suni ve Sentetik Lifler	1.336.016	% 1,0	1.494.492	0,7%
Ara Toplam	106.644.232	% 80,0	151.541.503	% 75,0
Diğer Madde Grupları Toplamı	25.382.964	20,0%	50.422.071	% 25,0
Genel Toplam	132.027.196	% 100	201.963.574	% 100

Kaynak: DTM, (2009) “Dış Ticaret İstatistikleri”,

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko8.xls>, 07.09.2009;

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko9.xls>, 07.09.2009

Zaman serisi analizine dış ticaretimiz içinde en yüksek ağırlığa sahip 20 madde grubu dahil edilmiştir. Bu madde gruplarından bazıları ihracatımız açısından, bazıları ise ithalatımız açısından büyük bir yüzdeye sahiptir. Söz konusu madde grubunda hem ihracatı hem de ithalatı yapılan ürünlerin belirlenmesine dikkat edilmiştir. Seçilen 20 madde grubu 2008 yılı toplam ihracatının %80’ini, toplam ithalatının ise %75’ini oluşturmaktadır.

Yatay kesit analizinde kullanılan madde grupları Tablo–8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. İthalat ve İhracat Madde Grupları (1996–2008)

Madde No	Madde Adı	Madde No	Madde Adı
01	Canlı Hayvanlar	45	Mantar ve Mantardan Eşya
02	Etiler ve Yenilen Sakatat	46	Hasır, Saz vb. Mamuller
03	Balıklar, Kabuklu Hayvanlar, Yumuşakçalar	47	Odun Hamuru; Hurdalar
04	Süt ve Süt Mamulleri, Kuş ve Kümes Hayvan Yumurtaları, Bal vb.	48	Kağıt, Karton ve mamulleri
05	Hayvansal Müstahsallar	49	Basılı Kitap, Gazete, Resim vb.
06	Canlı Bitkiler ve Çiçekçilik Müstahsalları	50	İpek
07	Yenilen Sebzeler, Kök ve Yumrular	51	Yün, Kıl, At Kılı; İplik
08	Yenilen Meyveler	52	Pamuk
09	Kahve, Çay, Paraguay Çayı ve Baharat	53	Kağıt İpeği ve Dokumaları
10	Hububat	54	Dokumaya Elverişli Lifler
11	Değirmencilik Ürünleri, Malt, Nişasta	55	Sentetik ve Suni Devamsız Lifler
12	Yağlı Tohum Ve Meyvalar	56	Vatka, Keçe, İplik, Sicim
13	Laklar, Sakızlar, Bitkisel Özsü Ve Hülusalalar	57	Halılar, Yer Kaplamaları

14	Örölmeye Elverişli Bitkisel Maddeler	58	Özel Dokunmuş Mensucat
15	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar; Müstahsalları	59	Mensucat
16	Et,Balık,Kabuklu Hayvan,Yumuşakça vb.	60	Örme Eşya
17	şeker ve şeker Mamulleri	61	Örme Giyim Eşyası vb.
18	Kakao Ve Kakao Müstahzarları	62	Örölmemiş Giyim Eşyası
19	Esasını Hububat,Un,Nişasta,Süt Teşkil Eden Müstahzarlar	63	MensucattanMamulDiğer Eşya,Kullanılmış Eşya
20	Sebze, Meyva,	64	Ayakkabılar, Tozluklar vb.
21	Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları	65	Başlıklar ve Aksamı
22	Meşrubat, Alkollü İçkiler Ve Sirke	66	şemsiye, Baston, Kamçı, Kırbaç
23	Hazır Hayvan Gıdaları	67	Yapma Çiçekler
24	Tütün	68	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika Vb Maddelerden Eşya
25	Tuz, Kükürt, Alçılar ve Çimento	69	Seramik Mamulleri
26	Metal Cevherleri, Cüruf Ve Kül	70	Cam ve Cam Eşya
27	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar	71	İnciler, Kıymetli Taş ve Metal
28	İnorganik Kimyasal Müstahsallar	72	Demir ve Çelik
29	Organik Kimyasal Müstahsallar	73	Demir veya Çelikten Eşya
30	Eczacılık Ürünleri	84	Nükleer Reaktörler, Kazan; Makine
31	Gübreler	85	Elektrikli Makine vb.
32	Boya, Macun, Sakızlar	86	Demiryolu Ulaşım Araçları vb.
33	Uçucu Yağlar, Parfümeri, Kozmetikler vb.	87	Motorlu Kara Taşıtları,Traktör, Bisiklet,Motosiklet vd.
34	Sabunlar, Yüzey Aktif Organik Maddeler	88	Hava Taşıtları,Uzay Araçları,Aksam Ve Parçaları
35	Tutkallar, Enzimler vb.	89	Gemiler,Suda Yüzen Taşıt vb.
36	Barut, Patlayıcı Maddeler, Kibrit vb.	90	Optik,Fotoğraf,Sinema,Ölçü Kontrol Ayar Cihaz.,Tıbbi Alet.
37	Fotoğrafçılıkta ve Sinemacılıkta Kullanılan Eşya	91	Saatler, Aksam ve Parçaları
38	Muhtelif Kimyasal Maddeler	92	Müzik Aletleri; Aksam,Parça ve Aksesuarlar
39	Plastik ve Mamulleri	93	Silahlar ve Mühimmat; Aksam,Parça ve Aksesuarları
40	Kauçuk ve Kauçuktan Eşya	94	Mobilyalar,Aydınlatma,Reklam Lambaları,Prefabrik Yapılar
41	Ham Postlar, Deriler ve Köseleler	95	Oyuncaklar,Oyun Ve Spor Malzemeleri,Aksam Ve Parçaları
42	Deri Eşya, Saraciye Eşyası	96	Çeşitli Eşya
43	Postlar, Kürkler,Taklit Kürkler	97	Sanat Eserleri, Koleksiyon Eşyası, Antikalar
44	Ağaç ve Ağaçtan Mamul Eşya	98	Harp Silahları

Kaynak: DTM, (2009), "Dış Ticaret İstatistikleri",
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko8.xls>,07.09.2009;
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko9.xls>,07.09.2009

Analizde hesaplamalar 1996 yılından başlatılmış ve 2008 yılına kadar getirilmiştir. Yapılan tüm analizlerde SPSS 15.0 istatistik programı kullanılmıştır. Korelasyon katsayılarının bulunmasında, Pearson korelasyon katsayısından yararlanılmıştır.

4. 2. Araştırma Bulguları

İhracat ve ithalat madde gruplarının 1996—2008 dönemi zaman serisi analizi yapılmak suretiyle elde edilen korelasyon dereceleri Tablo-9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. İhracat ve İthalat Arasındaki Korelasyon Dereceleri

	Madde Grupları	Korelasyon		Madde Grupları	Korelasyon
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	0,928	11	Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turuncgöl ve kavun kabuğu	0,933
2	Demir ve çelik	0,985	12	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	0,595
3	Nükleer reaktörler, kazan; makina ve cihazlar, aletler, parçaları	0,969	13	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	0,938
4	Elektrikli makine ve cihazlar, aksesuar ve parçaları	0,970	14	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	0,829
	Madde Grupları	Korelasyon		Madde Grupları	Korelasyon
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	0,889	15	Mobilyalar, aydınlatma, reklâm lambaları, prefabrik yapılar	0,955
6	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	0,994	16	Kauçuk ve kauçuktan eşya	0,986
7	Demir veya çelikten eşya	0,980	17	Alüminyum ve alüminyum eşya	0,996
8	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	0,814	18	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	0,949
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	0,863	19	Sebze, meyve, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	0,922
10	Plastik ve plastikten mamul eşya	0,990	20	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	0,970

Madde grupları bazında 1996—2008 yılları arası gerçekleştirilen ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon tüm ürünlerde pozitif değere sahip olmuştur. Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçları madde grubu hariç tüm maddelerin korelasyon katsayısının 1’e yakın olması ihracat ile ithalat arasında aynı yönlü mükemmelle yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durumda ihracatın ve ithalatın aynı yönde hareket etmesi, bir başka deyişle ihracatın (ithalatın) artması durumunda ithalatın (ihracatın) da artması ya da benzer şekilde beraberce azalması beklenmektedir.

Bulunan sonuçların test edilmesi için 2009 yılında gerçekleştirilen dış ticaretimize bakıldığında elde edilen bulguların doğrulandığı görülebilir.

Tablo 10. İhracat ve İthalat Madde Grupları (2009 Yılı Ocak–Kasım)

	Madde Grupları	İhracat Değeri (1000\$)	İthalat Değeri (1000\$)
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	10.966.096	7.762.984
2	Demir ve çelik	7.072.237	10.126.343
3	Nükleer Reaktörler,Kazan;Makine ve Cihazlar, Aletler, Parçaları	7.375.079	15.124.403
4	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	5.947.489	10.894.648
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	6.286.760	687.971
6	Mineral yakıtlar,mineral yağlar ve müstahsalları,mumlar	3.487.252	26.935.068
7	Demir veya çelikten eşya	4.114.089	1.357.433
8	İnciler,kıymetli taş ve metal mamulleri,madeni paralar	5.335.638	1.933.961
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	3.911.217	1.072.983
10	Plastik ve plastikten mamul eşya	2.818.744	6.171.327
11	Yenilen meyvalar,kabuklu yemişler,turuncgil ve kavun kabuğu	2.619.721	270.802
12	Gemiler,suda yüzen taşıt ve araçlar	1.610.779	1.079.110
13	Tuz,kükürt,toprak ve taşlar,alçılar ve çimento	1.954.031	235.546
14	Mensucattan mamul diğer eşya,kullanılmış eşya,paçavralar	1.499.477	95.997
15	Mobilyalar,aydınlatma,reklam lambaları,prefabrik yapılar	1.438.883	701.798
16	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.344.288	1.369.079
17	Aluminyum ve aluminyum eşya	1.263.322	1.426.705
18	Pamuk,pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1.157.314	1.806.806
19	Sebze,meyva,bitki parçaları,sert kabuklu yemiş konserveleri	1.140.912	49.229
20	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	969.012	1.096.388
	Liste Toplamı	72.312.340	90.198.578
	Genel Toplam	92.116.083	125.609.519
	Genel Toplam İçindeki Pay (%)	79	72

Kaynak: DTM, (2009), "Dış Ticaret İstatistikleri",

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko8.xls>,23.01.2010;

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko9.xls>,
23.01.2010

Tablo–10’da, 2009 Yılı Ocak–Kasım itibariyle analize konu madde gruplarının değerleri yer almaktadır. Görüldüğü üzere madde gruplarının ihracatı 2009 yılı itibariyle toplam ihracatın %79’unu oluştururken, aynı madde gruplarında yapılan ithalat toplam ithalatın %72’sini oluşturmaktadır.

Yıllar itibariyle madde gruplarının ihracatı ve ithalatı arasındaki korelasyon derecesi değişimleri Tablo–11’de gösterilmektedir.

Tablo 11. Yıllar İtibariyle İhracat ve İthalat Arasındaki Korelasyon Derecesi Değişimleri

Yıllar	İhracat ve İthalat Arasındaki Korelasyon
1996	0,246
1997	0,259
1998	0,311
1999	0,365
2000	0,385
2001	0,362
2002	0,409
2003	0,491
2004	0,626
2005	0,621
2006	0,630
2007	0,661
2008	0,668

İhracat ve ithalat arasındaki korelasyon değeri yatay kesit analizinde görüldüğü üzere analiz edilen yıl boyunca pozitif değerlere sahip bulunmaktadır. İhracat (ithalat) arttığında ya da azaldığında ithalatın (ihracatın) da aynı yönlü hareket etme olasılığı 1996 yılında %24,6 iken, 2008 yılında %66,8’e yükselmiştir. Ayrıca ihracatın ve ithalatın korelasyon katsayıları yıllar itibariyle tutarlı bir artış eğilimi göstermiştir.

Analiz edilen dönemde ihracatın ithalat ile aynı yönde hareketinin yıllar itibariyle artış göstermesi, ihracatın ithalata olan bağımlılığı ile açıklanabilir. Son yıllarda Türkiye’nin ihracatının ithalata bağımlılığı, %70 düzeyini aşmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye gerçekleştirdiği her 100 birimlik ihracat için 70 birimlik ithalat yapmak durumunda kalmıştır. Bu da, söz konusu dönemde Türkiye’nin dış ticarete ithalata bağımlılığı durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türkiye’nin ihracatı içerisinde en önemli paya sahip olan sanayi malı ihracatı, ithalatta önemli paya sahip ara malı ithalatının yapılabilirliğine bağlı bulunmaktadır. Bunun ana nedeni ise,

Türkiye’de, dövizin ucuzluğundan dolayı, dahilde işleme rejiminden yararlanan ihracatçıların yerli girdi yerine ithal girdi kullanımına yönelmeleridir. Böylece, ithalatın ihracatla birlikte hareket etmesi söz konusu olmuştur.

Türkiye ekonomisinde, ihracata dönük sanayinin, TL'nin aşırı değerlenmesine bağlı olarak, ihracatı sürdürürebilmek amacıyla ithal girdi kullanma yolunu seçmeleri nedeniyle, ihracat için yapılan üretimde ithal girdi payı %66.5'e ulaşmıştır. Diğer bir deyişle, üretimde kullanılan her üç girdiden ikisi dışa bağımlı hale gelmiştir.

Sonuç olarak, 1996—2008 döneminde Türkiye'nin ihracat yapabilirliği, %70'e ulaşan ara malı ithalatını gerçekleştirmesine bağlı olmuştur. Dolayısıyla, söz konusu mal grubu ithalatı miktarındaki artış, sanayi ihracatı miktarını da artırmıştır. 2001 yılında Türk Lirasında yaşanan kur ayarlaması neticesinde, Türkiye'nin dış ticaret yapısına bağlı olarak ithalat pahalılaşmış, ara malı ve yatırım malı ithalatı yavaşlamış ve dolayısıyla ithalat %24 oranında gerilemiştir. Türkiye’de ara malı ve yatırım malı ithalatının yapılamayışına bağlı olarak, bu dönemde üretimde bir daralma olmuştur. Üretimdeki bu daralmaya rağmen, 2001 yılında, ihracat artış hızı %13 seviyesine yükselmiştir. Çalışmamızda, 2001 yılında korelasyon katsayısının %36,2 düzeyine inmesi, söz konusu yılda ihracatın ithalatla birlikte hareket etme olasılığının da zayıf olduğunu ispatlar niteliktedir. 2001 yılından itibaren günümüze kadar ithalatla birlikte ihracat artışı ise aynı yönde sürekli bir artış kaydetmiştir.

5. SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin araçları ve kaynakları geniş bir araştırma ve tartışmaya konu olmuştur. Buna göre, bu ülkelerin önemli bir bölümü, ekonomide dışa bağımlılığın azaltılması ve yurt içi sanayileşmeye dayanan ekonomik büyüme stratejisi olan ithal ikameci politikaları uzun süre benimsemiş ve uygulamışlardır.

İçer dönük büyüme diğer bir ifadeyle ithal ikameci politikalar 1960'lı yıllardan itibaren uygulanmış ancak bu politikalar ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bir ekonominin büyümesi için ihtiyaç duyduğu döviz kaynağını sağlayamaması ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuzluklarla karşı karşıya kalması, ülkelerin ihracata dayanan bir büyüme politikasını benimsemesini gerektirmiştir (Ay vd, 2004: 108).

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar ulusal sanayinin gelişimini ve korumacılığı ön plana çıkararak “İthal İkamesine Yönelik Büyüme Modeli” benimsenmiştir. Gerek ihracatta gerekse ithalatta 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıyla birlikte serbestliğe gidilerek, dış ticaretteki kısıtlamalar en aza indirilmiş, ihracat teşvik edilmiştir. İhracatımızda meydana gelen artışa bağlı olarak 1980’den sonra ithalat da yükselmiştir. Bunun nedeni ihracattaki artışın ithalat serbestliği olmadan sağlanamamasıdır. Ancak ülkemizde ihracat artışının ara malı ithaline olan bağımlılığının arttığı, yatırım malı ithaline olan

bağımlılığın ise azaldığı, rekabet gücünü arttırıcı yeni teknolojik gelişmelerin ülkeye hızla ve yoğun bir biçimde girmesinin sağlanamadığı görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’nin 1996–2008 dönemi ihracatı ve ithalatı madde grupları bazında ele alınarak zaman serisi analizi ile yatay kesit analizine tabi tutulmuştur. Zaman serisi analizi yapılmak suretiyle madde gruplarının korelasyon katsayıları elde edilmiştir. Analiz sonucu ihracat ve ithalat arasındaki korelasyon tüm ürünlerde pozitif bir değere sahip olmuştur. Böylece, ihracatın ve ithalatın aynı yönde hareket etmesi, bir başka deyişle ihracatın (ithalatın) artması durumunda ithalatın (ihracatın) da artması ya da benzer şekilde beraberce azalması beklenmektedir.

Korelasyon katsayıları yardımıyla ihracata ve ithalata konu olan madde grupları hakkında bazı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, Türkiye’nin dış ticaretinde, ihracatçı görünen bazı sektörler, büyük ölçüde ithalatçı durumdadırlar. İhracatçı sanayi kesimi, ara malı ve hammadde gereksinimini ithalatla karşılamaktadır. İncelenen dönemde, Türk Lirasındaki değerlenme ile birlikte, ithal hammadde ve ara mallarının maliyetinin yerli ara malı ve hammaddeye göre düşük kalması, Türkiye’nin son yıllarda ihracat için daha yüksek oranda ithalat yapmasına neden olmuştur.

İhracat ve ithalat arasındaki korelasyon derecesi değişimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan yatay kesit analizi sonucu korelasyon katsayılarının analiz edilen dönemde pozitif değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu ise dış ticarete ithal ikameci bir politikanın uygulanmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular ışığında, pozitif çıkan ve artan doğrultuda bir eğilim görünümü çizen korelasyon katsayıları, Türkiye’nin söz konusu dönemde ihracata dayalı bir gelişme politikası izlediğini ve dışa açık büyüme politikası uyguladığını göstermektedir.

Bu bağlamda ülkemizde dış ticaret açıklarının ortaya çıkması ve artma eğiliminde olması nedeniyle, kısa vadede ihracatı ithalata daha az bağımlı olan sektörlerde üretim ve ihracat artışı sağlamaya çalışmak önemli bir boyut olarak görülebilir. Uzun vadede ise sanayide yapısal değişim sağlayacak bilgi yoğun ve yeni teknolojiler içeren yatırım mallarına yönelik üretim faaliyetleri ön plana çıkarılmalıdır. Özellikle bir çok sektörde yatırım malı girdisi olarak kullanılan ve diğer sektörlerde de verimlilik artışı sağlayabilecek olan kalite ve kantite artışı, üretim süresinin kısaltılması, üretimde esneklik ile ilgili değişimler yaratabilen ve ülkemizin kaynak yapısına ters düşmeyen stratejik sektörlerin teşviki önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, B. ve Coşkun, M. (2004). “Türkiye’nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 3, ss. 397–415.

Aksoy, G., “Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi”, Ankara Ticaret Odası, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=559&l=1>, 29.07.2007

Ay, A., Erdoğan, S. ve Mucuk, M. (2004). "Türkiye'de İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Sınaması (1980–2003)", Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 107–117.

Aydın, M. F., Çıplak U., Yücel M. E. (2004). "Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy", The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Working Paper, No. 04/09.

Bozdağlıoğlu, Y. U. (2007). "Türkiye'nin İthalat ve İhracatının Eşbütünleşme Yöntemi İle Analizi (1990-2007)", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (3), ss. 213 – 224.

DİE, (2004). Yıllar İtibari ile Dış Ticaret, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, "Temel Ekonomik Göstergeler",

<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2010/01/tv.6.xls>,02.01.2010

<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2010/01/tv.7.xls>,02.01.2010

<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2010/01/tv.8.xls>,02.01.2010

<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2010/01/tv.16.xls>,02.01.2010

DTM, (2007). Dış Ticaret Bülteni, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.

DTM, Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Dış Ticaret İstatistikleri",

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko8.xls>,07.09.2009

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko9.xls>,07.09.2009

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko8.xls>,23.01.2010

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko9.xls>,23.01.2010

Ersungur M., Kızıltan, A. (2005). "Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılığın Girdi-Çıktı Yöntemiyle Analizi", VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, İ.Ü. İstanbul, ss. 1–9.

Eşiyok, B. A. (2008). "Türkiye Ekonomisinde Üretim ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz", Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 3(1-2), ss. 117–160.

Gediz, B., Yalçinkaya, M. H. (2004). "Türkiye'de İhracat Projeksiyonu", Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt: 11, Sayı: 1, Manisa, ss. 35–55.

Gündüz, O. Esengün K. (2007). "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) İle Dış Ticareti Üzerine Etkileri", GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 24 (1), ss. 43–49.

Hepaktan, E. (2007). “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 1(2), T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, ss. 79–112.

Hepaktan, E. (2008). “Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat, DEÜ İİBF, İktisat Bölümü, İzmir, ss. 1–22.

Mangır, F. (2006). “Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 16, ss. 459–472.

Odyakmaz, N. (1997). “Dış Ticaretimizin Korelasyon Yöntemi ile Madde Grupları Bazında Analizi”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 5, Nisan, ss. 72–81.

Şimşek, M. (2003). “İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960–2002”, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 18, Sayı:2, ss: 43- 63.

TOBB, (2006). Ekonomik Rapor 2005, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ekonomik Araştırmalar ve İstatistik Müdürlüğü, Ankara.

TOBB, (2007). Ekonomik Rapor 2006, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ekonomik Araştırmalar ve İstatistik Müdürlüğü, Yayın No: 45, Ankara.

TÜİK, (2008). İstatistik Göstergeler 1923–2007, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3206, Ankara.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret İstatistikleri”, www.tuik.gov.tr/,20.01.2010.

TÜSİAD, (1997). Türkiye Ekonomisi, Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği, Ocak, İstanbul.

Uyar, S. (2001). “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 20, Ocak.

Varol, G. M. (2003). “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı – Ekim, ss. 162–170.

Yükseler, Z. ve Türkan, E. (2006). “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi, TÜSİAD Koç Üniversitesi, Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul.